

Han hade träffat överste Wagner på ett avskedsparty för den kanadensiske militärattachén. Wilhelm Wagner var luftbevakningsinspektör, satt på flygstaben som närmaste man under Stig Norén, och nu, med ett glas i handen, i detta högljudda sorl där flera språk kunde urskiljas, berättade Stig Wennerström, som svar på en fråga om vad han numera sysslade med, att han satt på utrikesdepartementet – han sade något om att han var militär rådgivare till Undén, att han hjälpte utrikesministern med de vapentekniska spörsmålen i nedrustningsfrågan – och han tillade att han hoppades få resa till Genève, till nedrustningskonferensen, som skulle köra igång igen på torsdag i nästa vecka. Att han var inbegripen i något viktigt, på högsta nivå, var inte att missta sig på. Hans problem var att det hände så mycket och så snabbt på alla områden, kanske framför allt inom flyget, hela luftförsvaret. Så länge han suttit på kommandot hade han kunnat följa utvecklingen, men nu hade han inte tittat i papperen på säkert ett halvår. Hade Wagner något kanske, några papper som han borde titta på?

Det var mars 1962. En augustinatt sju månader tidigare hade Berlin spärrats av. Först med taggtråd, sedan med murbruk, tegel och cement, därefter kompletterat med vaktorn, soldater, schäferhundar, kulsprutor, pansarvagnar. Muren gick tvärs genom Berlin. Tydligare kunde världen inte beskrivas. En nation kluven i två. Muren skulle, påstod Östtysklands ledare Erich Honecker, "rädda friheten och lägga grundstenen till den socialistiska statens fortsatta blomstring"; i själva verket hade den byggts för att hindra människor från att fly. En nation i fängelse. Chrusjtjov krävde ett fritt Berlin, dvs. ett Berlin fritt från västmakterna, och han varnade dem i mer eller mindre hotfulla ordalag – det varierade från vecka till vecka – för vad som skulle kunna hända om den tyska återföreningen snart inte löstes på ett för Sovjetunionen tillfredsställande sätt. Flygförbindelserna skulle störas. Berlin skulle isoleras från omvärlden. Tuppkammen hade vuxit när muren kunnat byggas utan att västsidan ingripit. Protesterna hade stannat på papperet: ordkrig, vapenskrammel... Tre veckor efter Berlinmurens tillkomst hade de ryska kärnvapenproven återupptagits. I Finland hade ryssarna markerat sin närvaro för att tillförsäkra sig

landets lojalitet och president Kekkonens omval. Skulle ryssarna kräva att få placera militär på finskt territorium? Det var inte omöjligt. Västmakterna var som vanligt oeniga om hur man borde möta ryssen: med hot eller lämpor? Frankrike och Västtyskland stod för den hårda linjen, USA och Storbritannien ville gå försiktigare fram. "Frankrike har visat sin storhet och styrka", hette det i Paris dagen efter den första franska atomsprängningen i Saharas öken. "Frankrike är jämställt med övriga stormakter." Amerikanerna var fortfarande nerkörda i skorna efter nedskjutningen av spionplanet U-2 över sovjetiskt territorium – med ryssarna haft en levande pilot att visa upp, spionfotografier, flygplansdelar, full bekännelse! – vilket fått Chrusjtjov att sabotera toppmötet i Paris. Eisenhower med fru och barn skulle aldrig guidas runt på Röda torget av Chrusjtjov, än mindre förverkligas hans dröm om att gå till historien som presidenten som avslutade det kalla kriget. Därefter kom fiaskot vid Grisbukten på Kuba, och innan amerikanerna ens fått upp en hund i rymden hade flygmajoren Juri Gagarin snurrat ett varv runt jorden i sin sputnik, och när det äntligen började bli dags för John Glenn att kränga på sig rustningen inför sin rymdfärd hade ryssarna hunnit få upp ännu en kosmonaut, en annan major, som snurrat hela sjutton varv runt jorden. Han hade till och med sovit under färden. Eisenhower hade gått, Kennedy kommit med nytt hopp och ett löfte om att USA skulle vara först till månen. Amerikanska atomsprängningar i atmosfären hade inletts, men, lovade John F. Kennedy, de skulle avbrytas bara ryssarna gick med på ett provstopp under internationell kontroll. Ryssarna vägrade. De ville inte ha amerikanska spioner på sovjetiskt territorium. Det räckte med spionplanen uppe i luften. Ett visst hopp ställdes till nedrustningskonferensen i Genève som skulle återupptas den 14 mars 1962. Östen Undén hoppades att Sverige, och han själv, skulle få spela huvudrollen som fredsmäklare mellan öst och väst med det förslag han lagt fram i FN, kallat Undén-planen, som gick ut på ett omedelbart stopp för kärnvapenprov och en allians mellan kärnvapenfria stater vilka skulle förbinda sig att inte skaffa dessa fruktansvärda vapen. Hela hösten och vintern hade man suttit i Arvfurstens palats vid Gustav Adolfs torg och malt nedrustningsfrågor, med Stig Wennerström som sekreterare.

Så, hade överste Wagner några papper som han borde titta på?

Den 13 mars på morgonen ringde Wennerström och undrade om han kunde få

komma upp. Två timmar senare satt han inne i Wagners rum på tredje våningen i flygstabens dragiga lokaler längst upp på Banérgatan, i det tegelkomplex med oändliga korridorer som kallades Tre Vapen, och gick igenom sådant som kunde vara av intresse för en militär rådgivare vid nedrustningsförhandlingarna i Genève. För var det inte det Wennerström sagt att han var? De tittade i Wagners arbetspapper, ett stycke här och ett avsnitt där, och egentligen hade Wagner tänkt att Wennerström skulle kunna få med sig några av papperen till departementet, men eftersom de varken diarieförts eller hemligstämplats, och därför inte fick föras ut ur huset, fastnade de till sist för ett par handlingar som borde ge en god inblick i det svenska luftförsvarets sammansättning och utveckling under den närmaste tiden. De hette *PM angående luftförsvaret på låg höjd* och *PM angående luftstridskrafternas framtida utveckling*, en pärm och en mapp, tjocka saker, båda försedda med röd hemligstämpel med dubbel ram, och de innehöll uppgifter både om flygplan som var i luften och det flygplan som ännu så länge bara fanns på ritbordet, J 37, om robotar, vapenbärare, luftvärn, radarstationer, även om det nya delvis databaserade stridslednings- och luftbevakningssystem som var under uppbyggnad och gick under namnet Stril-60. Stundtals var innehållet väl detaljerat, kunde kanske vara svårt att tränga igenom, ursäktade sig Wagner, men Wennerström lovade att ringa om det var något han inte förstod. Han sade något om att han redan tittat lite på arméns och marinens utvecklingsplaner, och överste Wilhelm Wagner var bara glad om han kunde göra flygvapnet en tjänst. Visserligen hade också han tagit del av general Noréns order från i höstas om att ingen utomstående fick ta del av hemliga handlingar på flygstaben utan att han godkände det, men han tänkte inte på det just nu, inte med Stig Wennerström i besöksstolen. Överste Wennerström var ju en i familjen.

Han följde Wennerström ut i korridoren, låste dörren till sitt rum och stack in huvudet till Anna-Margret Stenberij.

Hon tittade upp från sitt skrivbord och fick se Stig Wennerström bredvid överste Wagner.

- Överste Wennerström ska ha de här papperen, sade Wagner och lämnade henne en pärm och en mapp.

Hon såg genast de dubbla röda ramarna.

I över ett halvår hade hon väntat på detta ögonblick. Väntan hade varit hemsk. Gång på gång hade hon i tankarna gått igenom vad som skulle kunna hända, och vad hon då skulle göra, men hon hade ju inte vetat någonting om den situation som skulle uppstå och vilka möjligheter som då skulle stå till buds. Hur skulle hon kunna hindra Wennerström från att få handlingarna med sig utan att han blev misstänksam? Hur skulle hon hinna ringa till Norén eller till polisen? Det var meningslöst att försöka planera. Och nu var hon där.

Överste Wagner sade att han skulle på lunch, försvann nerför trapporna och lämnade henne ensam med Stig Wennerström.

Hon hade aldrig tyckt om honom. Visst var han alltid korrekt, alltid leende, artig, vilket också var det första hon skulle säga om någon frågade henne om Stig Wennerström. Men hon skulle tillägga, åtminstone inför den hon kände väl: "Jag har aldrig träffat en så konstig prick!" Aldrig ett skämt, aldrig ett leende som var annat än en del av denna korrekthetens rustning han tycktes bära med sig överallt och som klart markerade avståndet till människor runt omkring honom: *Rör mig inte!* Hon såg ingen koppling mellan mun och ögon: munnen log, men de grå ögonen var kalla, som fiskögon.

Anna-Margret Stenberij tog emot de båda handlingarna för att skriva ut de röda kvittona med handlingarnas namn och nummer, låntagarens namn och dagens datum, ett kvitto för varje handling, i två exemplar vardera, och hon sade:

- Översten vill kanske gå på lunch medan jag skriver ut kvittona?

Hon tillade:

- Det går bra att deponera portföljen här i mitt arkiv.

Stig Wennerström tackade för vänligheten, lämnade över sin portfölj till henne och försvann ut genom dörren. Så fort hans steg avlägsnat sig i korridoren slog hon numret till general Norén och fick veta att han hade varit ute och flugit hela förmiddagen, men att han kanske hade kommit tillbaka och i så fall befann sig i matsalen. Hon slog det första av numren till polisen, frågade efter Bror Lindén, som kom till telefonen efter en liten stund, och berättade för honom vad som hade hänt. Han lovade att komma över meddetsamma, och det dröjde inte länge förrän han stod inne på hennes expedition, tog reda på att general Norén kommit tillbaka från flygturen och befann sig nere i officersmatsalen. Han skyndade dit, visade vakten

den legitimation han fått för att kunna komma och gå som han ville på flygstaben – den visade att han var civilanställd på staben – och sade att han skulle träffa general Norén. Vakten sade att han tyvärr inte kunde släppa in honom i officersmatsalen.

Han fick lov att vänta tills generalen ätit färdigt.

Bror Lindén kunde se elak ut, oberäknelig och farlig, och eftersom han inte hade lust att visa sin polislegitimation – han var rädd att det skulle börja pratas om att civilklädd polis sprang omkring på staben – slog han blicken i vakten och sade lugnt:

– Tycker ni om ert jobb?

– Ja, sade vakten.

– Då vill jag bara tala om för er att om ni inte släpper in mig nu så har ni inte kvar jobbet i morgon.

Vakten svarade inte, tog i stället ett steg åt sidan och fick se denna människa rusa fram till general Norén, böja sig över honom och i nästa sekund var Norén på benen och skyndade efter Lindén ut ur matsalen.

När Stig Wennerström kom tillbaka från sin lunch gav Anna-Margaret Stenberij honom portföljen, men inte handlingarna. Hon sade att general Norén ville tala med honom. Han fanns på sitt rum. Han väntade på översten.

Stig Norén tyckte definitivt inte om situationen. Ända sedan Holger Henning låtit undslippa sig att det fanns något ouppklarat kring Stig Wennerström och han sedan fått veta att Wennerström stod under polisbevakning hade han försökt att sätta sig in i den roll han nu skulle tvingas spela. Han hade fått veta att det fanns "grava misstankar" om att allt inte stod rätt till. Å andra sidan hade det tydligen inte funnits så mycket att det räckte för att ta in Wennerström till förhör. Allt verkade ytterst vagt.

Och nu?

Nu skulle han se till att Wennerström inte fick med sig dessa kvalificerat hemliga handlingar från flygstaben, men han fick inte väcka Wennerströms misstankar om att man hade ögonen på honom. Det var en uppvisning på slak lina, en kryssning genom minerat farvatten. Det var, kort sagt, mycket obehagligt.

Stig Norén kände Stig Wennerström. Han kände honom ända sedan sjöbefälskursen i Karlskrona trettio år tidigare, då Wennerström gått årskursen över honom och gjort

ett så gott intryck på den som varit "skitpuling" och tvingats skrubba ett däck som redan var skinande rent för att en äldrekursare fått för sig det. De hade seglat tillsammans på *HMS Örnen* och *HMS Oskar II*, och vid någon av seglatserna hade Norén varit Wennerströms "hej", hans upppassare, den yngre kadett som höll reda på den äldre kamratens kläder, borstade hans skor, bäddade hans säng, serverade hans måltider. Allt detta hade den tjugoårige Norén gjort för den två år äldre Wennerström, men aldrig hade Wennerström varit annat än ytterst korrekt och vänlig. Aldrig hade han satt sig på sin yngre kamrat, utnyttjat honom till bristningsgränsen, som många andra gjorde, och fann ett nöje i att göra. Det hade inte Norén glömt. Men han mindes honom också som ensam, och att han inte haft samma intresse för flickor som de andra.

Dessa första intryck skulle bestå när deras vägar kom att korsas igen, många år senare. Wennerström hade kommit tillbaka till Stockholm från Washington, Norén från F 7 till tjänsten som luftbevakningsinspektör vid flygstaben, och de hade träffats på stabens fredagssammanträden och vid tillställningar av olika slag. Wennerström hade verkat duktig, väl insatt i de frågor han hade att handlägga, varit ambitiös och intresserad av utvecklingen inom flygvapnet, även om han sällan ställt ett förslag, knappast varit den som kommit med nya idéer, tänkt nya tankar. Alltid korrekt, vänlig, hade alltid haft några ord att säga, vare sig de mötts på ett cocktailparty eller i en korridor på flygstaben – också oåtkomlig. Stig Norén kunde inte säga annat än att han tyckte bra om Stig Wennerström och hans hustru, även om han inte förstod deras påfallande stora intresse för den sortens sällskapsliv som bedrevs i ambassadernas hägn och som han själv fann ytterst trist. Det var uppenbart att Wennerströms trivdes i sorlet på ett cocktailparty, helst på en ambassad med ambassadören som värd. Ju finare desto bättre. Norén tyckte det var ganska löjligt. De två officerare som möttes denna dag i mitten av mars 1962 var båda födda några år efter sekelskiftet, hade vuxit upp i officershem med fäder som var marinofficerare, hade gått samma sjöofficersutbildning med bara ett års mellanrum och därefter valt att söka sig till det nybildade flygvapnet, dit de hade kommit samma år. Ändå vad de så olika. Stig Norén var kort och mörk, såg bra ut, som en filmstjärna, med svart hår, bruna livliga ögon, mörk skäggbotten och en bestämd haka. Hans blick var intelligent. Han utstrålade vänlighet och energi, var lågmäld och korrekt, bestämd,

hade lätt att få kontakt med människor. Han var omtyckt som chef på flygstaben, på alla nivåer. "En fantastisk människa, en fin människa", beskriver den tjugo år yngre Anna-Margret Stenberij honom och lägger till något om med att han aldrig höjde rösten, att han alltid var så snäll och att han allmänt ansågs vara en ytterst duglig karl, inte en grad för högt befördrad. Stig Wennerström gjorde ett annat intryck: lång och vithårig med grå kylslagen blick, också korrekt och artig, dock distanserad och sällan omtyckt av underlydande personal. Han var för krävande för det, för krävande och kylig. Stig Norén hade från första stund älskat att flyga, aldrig missat ett tillfälle att få sticka ut, även som general och chef för flygstaben, medan Stig Wennerström inte längre flög, och var glad för det. Wennerström hade haft förhoppningar som grusats och var medveten om att hans gamle "hej" hade passerat honom på karriärstegen. Men han kunde, tänkte Norén, aldrig låta bli att hänvisa till sina fina kontakter. Denna dag nämnde han utrikesministern, andra gånger en general i Washington, en ambassadör – alltid dessa högdjur i en värld där Wennerström rörde sig och fick förtroenden. Det fanns något i hans sätt att hänvisa till dessa personer: en min av högfärd, ett drag av nedlåtenhet mot den han talade med. Wennerström hade blivit passerad i karriären av många kamrater, ändå stod han på något sätt över dem, betraktade dem från en upphöjd position, gav dem "en andlig klapp på axeln", som Norén uttrycker det.

Norén hade hunnit byta några ord med Wagner så han inledde med några fraser om Genève, och sedan, liksom i förbigående, sade att han hört av Wagner att Wennerström var intresserad av ett par handlingar: Behövde han dem för Genève? Ja, sade Wennerström, och tillade något om att till exempel det här med vapenbärare var av intresse i nedrustningsförhandlingarna. Norén kunde inte riktigt förstå varför Wennerström måste veta något om just vapenbärare i svenska flygplan, sade emellertid ingenting, påpekade i stället att handlingarna ju var kvalificerat hemliga och frågade om han hade en säker plats att förvara dem på. Wennerström sade att han hade sitt rum på kommandot. Det fanns ett plåtskåp där. Ett plåtskåp? Ja. Nja, sade Stig Norén, det lät inte riktigt betryggande.

Han kunde se hur Wennerström stelnade till. Sedan slappnade han av när Norén sade att det var bättre att han läste dem där, på staben. Han kunde få låna ett rum och läsa dem där. Stig Norén visste att handlingarna var alltför omfattande och

detaljerade för att någon skulle kunna slå i sig innehållet på ett par timmar. Han hade haft att väga vikten av handlingarnas innehåll mot polisens intresse av fortsatta efterforskningar och funnit att det sistnämnda vägde tyngre.

Anna-Margret Stenberij visade Wennerström till ett rum bredvid sitt, men efter bara någon timme kom han ut och försvann med några ord om att han skulle komma tillbaka när han hade mer tid.

Det skulle dröja sex dagar innan han kom tillbaka. Under tiden hade Stig Norén, med polisens tillstånd, diskuterat saken med både överbefälhavaren Torsten Rapp och flygvapenchefen Lage Thunberg, och båda herrarna hade egentligen bara haft en sak att säga: Wennerström fick inte under några omständigheter läsa handlingarna. Det vore en smärre katastrof om de kom i utländska händer. Polisen hade också bara haft en sak att säga: Wennerström fick inte fatta misstankar om att han var övervakad.

Anna-Margaret Stenberij hänvisade Wennerström till general Norén när han kom tillbaka för att läsa handlingarna och någon halvminut senare knackade han på, släpptes in och satte sig ner. Norén gick rakt på sak. Han behövde inte avvika alltför långt från sanningen. Han sade att han kommit i kläm för att han lånat ut handlingarna till Wennerström. Han hade råkat nämna det för Thunberg, sagt något om att Wennerström varit uppe och tittat i handlingarna när Thunberg och han suttit och pratat om riksdagens utrikesdebatt och nedrustningsförhandlingarna i Genève, Thunberg hade frågat vilket intresse Wennerström hade av dem och när Norén inte riktigt hade kunnat förklara vad Wennerström gjorde på UD så hade Thunberg blivit irriterad och sagt att han inte fick lämna ut några handlingar till Wennerström. Du vet ju hur Thunberg kan vara, sade Norén, kort stubin, flyger i taket för det minsta lilla, men egentligen har han väl rätt, om man strikt ska följa sekretessbestämmelserna. Så, sade Norén, vad ska vi göra?

Dagen efter besöket skrev Stig Norén ett brev till Åke Hasselrot där han redogjorde för vad som hade hänt.

Beträffande W:s reaktioner så föreföll han stelna till och skärpa sig när jag först nämnde att jag blivit förhindrad att vidare lämna ut hemliga handlingar till honom. Detta släppte dock snabbt när jag kom in på bakgrunden till detta beslut. Samtalet fortsatte sedan i lätt och

oengagerad ton från båda sidor. Han gav icke intryck att vara på minsta sätt illa berörd av beslutet. Min personliga reflexion är att denna oberördhet är förvånande. Å ena sidan redovisar han ju behov av att ta del av ett antal handlingar som väl då borde vara av stor betydelse för att han skall kunna genomföra sin uppgift, å andra sidan reagerar han inte alls när han undanhålls dessa handlingar och således borde hindrats i sitt arbete.

Stig Wennerström hade gjort ett mycket gott intryck på utrikesdepartementet. Han hade placerats på den politiska avdelningen, med Sverker Åström som avdelningschef och Wilhelm Wachtmeister som chef för 3e byrån, också kallad FN-byrån, den enhet som närmast svarade för nedrustningsförhandlingarna. Alva Myrdal hade kopplats in som ordförande för den svenska nedrustningsdelegationen, ett uppdrag hon delade med ambassadör Rolf Edberg i Oslo, men det kom att bli hon som mest hade med Wennerström att göra. Som alla andra var hon imponerad av honom. Stig Wennerström var, skulle hon senare säga, "korrekt, förbindlig, väldigt redig, hade ett utomordentligt gott minne och ett starkt detaljsinne". Hans sätt att föra sig, hans elegans och hans representativa hustru gjorde naturligtvis också sitt till på en så traditionsbunden scen som utrikesdepartementet. Han var som en av dem. Från början hade hans uppdrag varit att göra sammanställningar av sådant som redan fanns och som kanske kunde dammas av för att återanvändas, i en eller annan form, och här firade hans ordningssinne triumfer, väckte hans goda minne oförställd beundran. "Han var ett levande referensbibliotek", säger en ambassadör. Han trollade fram den ena rediga sammanställningen efter den andra ur sin slitna svarta portfölj.

Intrycket kom att bestå även när hans uppgifter förändrades. Det fanns behov av nya sammanställningar i nya och speciella frågor som dök upp under diskussionernas gång – till exempel konsekvenserna av långdistansrobotarnas inträde; olika konstruktioner av atomvapenbärare; nya sorts spanings satelliter; jämförelser mellan stormakternas konventionella styrkor i Europa – och vem kunde vara bättre klippt och skuren för dessa uppgifter än överste Wennerström? Hans sammanställningar fortsatte att vara rediga, hans mappar mer välordnade än någon annans, hans minne

imponerande. Han var ambitiös, outtröttlig. Wennerström, säger byråchefen Wilhelm Wachtmeister, var den "som snabbt och korrekt kunde på en PM i kanske fem, sex punkter sammanfatta det aktuella läget i just den frågan". Är det konstigt att han fick nya förtroenden? När nedrustningsförhandlingarna sparkade igång igen i mars 1962 måste man ha någon på departementet som kunde följa förhandlingarna dag för dag och så snabbt som möjligt sammanfatta det dagsaktuella läget. Valet var självklart.

Bara säkerhetspolisen var bekymrad. Militären kände en stigande irritation. Försvarsminister Sven Andersson tyckte inte om att Wennerströms arbetsuppgifter förändrades. Han tyckte inte om att det var så svårt att få veta var gränserna för hans uppdrag gick. Vad måste han ha reda på för att klara det? Vilka handlingar måste han ha tillgång till? Försvarsministern fick inga klara besked när han frågade Undén. Han började frukta att man gått ur askan i elden.

En dag på senhösten 1961 hade Martin Fehrm, chefen för FOA, Försvarets forskningsanstalt, frågat Sven Andersson om det var meningen att Stig Wennerström skulle ha tillgång till alla handlingar han ville. Vilka direktiv hade han egentligen? Wennerström hade kommit upp till FOA och agerat som om alla dörrar skulle öppnas för honom. Han ville följa med i utvecklingsarbetet, han ville ta del av nyheter som kom in, och han hade varit mycket angelägen, nästan pockande. Sven Andersson hade handlat instinktivt. Han hade talat om för Fehrm att det fanns, som han uttryckte det, "mycket svaga indikationer" på att Wennerström var en säkerhetsrisk, vilket innebar att Fehrm inte fick lämna ut några hemliga saker till Wennerström. Å andra sidan fick han heller inte göra Wennerström misstänksam. Senare hade Åke Hasselrot ett längre samtal med Fehrm, som därefter kunde gå ut till sina avdelningschefer och berätta om Wennerströms uppdrag på utrikesdepartementet, förklara hur svårt det var att veta vad FOA kunde bidra med och därför bett dem att hänvisa Wennerström till honom. Han skulle fatta alla beslut. En av de första dagarna i januari 1962 hade Wennerström kommit upp till överbefälhavaren, general Rapp, och berättat om sitt uppdrag på UD: han hade hjälpt utrikesministern i utarbetandet av Undén-planen, men nu skulle nedrustningsförhandlingarna fortsätta och därför måste han ha tillgång till krigsplanläggningen, till de aktuella materialfrågorna inom samtliga vapenslag, till

utlandsrapporterna från fst/und. Han hade sagt att han själv skulle ta kontakt med FOA. Han hade sagt att det var försvarsministern som skickat honom och velat att general Rapp skulle utfärda en generalorder som skulle öppna dörrarna för honom. Torsten Rapp hade haft ett mycket enkelt svar: han tänkte inte utfärda någon generalorder till utrikesdepartementet med mindre än att försvarsdepartementet bad honom om det. Wennerström fick alltså lov att gå tillbaka till UD som fick gå på försvarsdepartementet. Svårare var det inte. Principen var enkel. Han utfärdade ingen passersedel utan att försvarsdepartementet beordrade honom att göra det. Enklarest vore väl att Wennerström skaffade sig en instruktion från UD som talade om vari hans uppgifter bestod.

Det var i januari. Två månader senare hände detta med de två handlingarna på flygstaben. Och Torsten Rapp flög i taket. Han var en rund liten karl, med röda kinder, glest hår och glada gråblå ögon, lika känd för sitt skratt som för sin förmåga att fatta snabba beslut; en fighter såväl vid spakarna i en J 29:a som bakom sitt skrivbord i Grå huset, snabb och effektiv, otålig och omedelbar. Om hans föregångare i ämbetet hade det sagts att Olof Thörnell aldrig drog på mun, Helge Jung stundom smålog sardoniskt – men endast när han sagt något elakt, vilket inte var så sällan – och Nils Swedlund, "Stora Bullret", skrattade så högt att det hördes ända upp till underrättelseavdelningen, särskilt när han läste *Ny Dag*, men att Torsten Rapp, som var den förste flygaren i stolen, skrattade oftast och hjärtligast. Vilket definitivt inte skulle missuppfattas. Torsten Rapp hade härdats under Bengt Nordenskiölds hårda regim, vilket innebar att han var van att bli utskälld, även inför andra, men han hade också lärt sig att bita ihop och slå tillbaka, stå på sig, ta för sig. När han nu insåg att Wennerström gått bakom ryggen på honom, försökt lura honom att skriva ut en passersedel – och dessutom fick veta att försvarsministern alls inte skickat honom – var hans reaktion omedelbar: Ta in karln på förhör! Ställ honom mot väggen, be honom förklara sig! Jag vill ha en *show-down*! Nu.

Georg Thulin harklade sig och sa att han inte höll med. Det var ännu alltför tidigt. Torsten Rapp kunde ha stått på sig, opponerat sig – vilket han, berättar han senare, allvarligt övervägde – men den dagen i mars 1962 fattade han ett beslut. Han skulle snällt följa säkerhetspolisens råd. Den stora fisken skulle fångas, inte den lilla.

En torsdagsförmiddag i slutet av mars 1962, en iskall men solig och vindstilla dag, satte sig nio bistra herrar runt sammanträdesbordet hos försvarsministern för att diskutera det fall som bekymrade landets polis- och försvarsledning mer än något annat, utan att allmänheten hade en aning om det, pressen ens hört en viskning om det. Ska vi fortsätta som förut? Ska vi ingripa? Ska vi avbryta? Det var de besvärliga men ofrånkomliga frågor som dök upp och försvann och dök upp igen, och som fanns i allas medvetande när försvarsminister Sven Andersson slog sig ner vid bordets ena kortända och hälsade alla välkomna: inrikesminister Rune Johansson, riksåklagare Manne Walberg, stadsåklagare Martin Lundqvist, stadsfiskal Werner Ryhninger, konteramiral Holger Henning, den nye chefen för försvarsstabens sektion II överste Bo Westin, statspolisintendent Georg Thulin, polisintendent Åke Hasselrot. Även justitieminister Herman Kling var kallad, men han låg sjuk i influensa.

Initiativet hade varit Otto Danielssons, som under en stor del av hösten och vintern hade varit i Kongo som svensk deltagare i haveriutredningen efter Dag Hammarskjölds tragiska död, och som sedan han lämnat en rapport till regeringen återinträtt i tjänst och förstått att inte mycket hänt i fallet Wennerström under det halvår han varit borta. Utredningen stod och stampade på samma fläck som när han lämnade den. Danielsson hade talat med Thulin och Hasselrot, också med Ryhninger, och sagt att enligt hans förmenande måste utredningen föras upp på en högre nivå, inbegripa flera ministrar, även riksåklagaren. Därifrån måste polisen få sanktion att fortsätta – eller avbryta.

Mitt i allt detta hade Wennerström försökt få ut handlingarna på flygstaben, varit på FOA, uppe hos Rapp, blivit avvisad och avsnoppad och beordrad att skaffa en instruktion från UD. Otto Danielsson ställde de i sitt tycke fullt berättigade frågorna: Varför allt detta krångel? Varför skulle en militär expert på UD, en överste, med uppdrag att bistå utrikesministern i nedrustningsfrågor, behöva springa omkring som en osalig ande och praktiskt taget tigga till sig handlingar som han behövde för sitt uppdrag? Varför stoppa honom om han behövde handlingarna? Varför hindra honom i hans arbete? Skulle dörrarna öppnas för honom eller skulle han betraktas som en säkerhetsrisk? Danielsson ville ha regeringens, riksåklagarens, militärledningens svar på den frågan.

Werner Ryhninger inledde sammanträdet med att sammanfatta hela ärendet. För

inrikesministern, riksåklagaren och stadsåklagaren var det mesta nytt.

Försvarsministern och militären fick för första gången veta att Wennerströms båda telefoner var avlyssnade. Ryhninger sade att han tvivlade på att rådhusrätten skulle ge tillstånd mycket länge till. Han lämnade också en ekonomisk utredning som polisen hade gjort och som visade att Wennerströms tillsammans tjänat i runt tal 50 000 kronor under fjolåret (hustrun arbetade extra på Tipstjänst), från vilket skulle dras

15 000 kronor i skatt och 17 000 kronor i kostnader för villan. (Det kunde vara mer, knappast mindre.) Återstod 18 000 kronor för mat och kläder, telefon, underhåll och bensin till två bilar – familjen hade nyligen köpt en Saab – cirka 35 middagar och cocktailparties, två resor till Helsingfors, en resa till Schweiz. Ulla-Greta

Wennerström hade förmögna föräldrar, men av telefonsamtalen att döma fick hon inte mycket pengar därifrån. Fanns det någon som tvivlade på att de levde över sina tillgångar?

Sven Andersson svarade på frågan om Stig Wennerström behövde uppgifter om J 37:an för att klara sitt uppdrag på UD. Nej, sade han, han behövde varken det eller de handlingar om bristerna hos Lansen och Draken som han lånat under hösten. Men, sade någon, vad gick då hans uppdrag ut på? Fanns det ingen beskrivning av hans uppdrag hos utrikesministern?

Nej, svarade en bekymrad Sven Andersson, någon noggrann precisering fanns tyvärr inte. Det hade aldrig gjorts någon sådan. Undén hade behövt någon som kunde sammanställa allt material som fanns i nedrustningsfrågan, allt gammalt som fanns och allt nytt som kom in, från olika länder, och det hade Wennerström gjort. Mycket skickligt, sade UD. Sedan, fortsatte försvarsministern, sedan hade det visat sig att han fortsatte umgås med de sovjetryska militärattachéerna, även sedan han slutat på kommandoexpeditionen, och när någon frågat honom om det ingick i arbetet på UD att hålla kontakt med ryssarna så hade han svarat att han hade utrikesministerns uppdrag att hålla kontakt med dem. Sven Andersson hade frågat Undén, och Undén hade svarat nej, han hade inte givit Wennerström något sådant uppdrag. Å andra sidan, fortsatte Undén, hade Wennerström fört saken på tal. Han kunde ha uppfattat det som så att han fått ett uppdrag. Undén hade ju inte sagt nej, du ska inte hålla kontakt med ryssarna.

- Vi får alltså räkna med att Wennerström anser sig ha fått uppdraget i fråga, sade försvarsministern. Eller i alla fall anser han sig kunna hävda att han fått det.

- Vad tror du? sade Ryhninger plötsligt. Kan han vara spion? Har du sådana misstankar?

- Ja, sade försvarsministern.

Han hade svarat utan att tveka.

- Ja, absolut, sade Bo Westin.

Riksåklagaren Manne Walberg sade att det var ju då märkvärdigt att sätta en person som stod under telefonkontroll på en sådan befattning som Wennerström nu hade. Sedan vände han sig till Sven Andersson och frågade om han ansåg att det som hänt under senare tid, främst detta med lånet av handlingarna på flygstaben, hade skärpt misstankarna?

- Ja, sade Sven Andersson.

Han tvekade fortfarande inte om svaret.

Walberg sade att i så fall fanns det väl ingen anledning att vare sig avbryta spaningarna eller telefonkontrollen. Men, fortsatte han, fanns det ingen möjlighet att avbryta uppdraget i UD?

Jovisst, sade försvarsministern, men med vilken motivering? Vad skulle de erbjuda honom i stället?

Georg Thulin sade att om de för ett ögonblick såg saken från Wennerströms sida, och betraktade varje indikation för sig, kunde man praktiskt taget finna en nära nog acceptabel förklaring till var och en av dem.

- Ja, inte riktigt alla, sade Ryhninger.

Och så var de, efter en lång diskussion, tillbaka i den situation där de befunnit sig när sammanträdet börjat: att avbryta hans uppdrag i UD vore antingen att kränka en oskyldig människa eller att försvåra spaningarna mot en skyldig. Ingen hade en bättre lösning på den ekvationen än att följa ett förslag från Bo Westin om att använda en generalorder, utställd på Wennerström, till att försöka kontrollera och kanalisera hans lån av handlingar. Den ekvation som måste lösas handlade om att få stopp på ett eventuellt informationsflöde till Sovjetunionen och samtidigt kunna fortsätta spaningarna och inte väcka Wennerströms misstankar. Att ingripa nu - förhör, husrannsakan - vore alltför tidigt.

- Då så, sade försvarsministern och reste sig från sin plats vid bordets kortända. Vi bör alltså fortsätta.

Stig Wennerström visade Sven Andersson ett förslag till generalorder. Han hade själv skrivit den:

Överstan (sic) S.E.C. Wennerström (FV res) har ställts till H. Exc. Utrikesministerns förfogande för att biträda med nedrustningsfrågans handläggning inom utrikesdepartementet. För uppdraget erforderliga militära informationer - främst avseende den senaste internationella utvecklingen inom strategi, vapentechnik och organisation - ställes till överste Wennerströms förfogande enligt överbefälhavarens närmare bestämmande.

Sven Andersson visade papperet för Bo Westin och för Holger Henning. Herrarna var överens om att det inte dög. Det lämnade alla dörrar öppna för Stig Wennerström.

Först ville de ha en instruktion från utrikesdepartementet, som talade om vad hans arbetsuppgifter var, men på UD var man inte så pigg på det. Man förstod inte alls varför det skulle behövas. Skulle det vara så svårt att låta en överste få titta i de papper han behövde för att klara sitt arbete som militär expert i nedrustningsfrågan? Litade de inte på honom? Man skakade på huvudet åt försvarsstabens begäran, och försvarsstaben vände sig till säkerhetspolisen, sade att de måste informera någon på UD om misstankarna mot Wennerström, någon som kunde verka för deras intressen. Georg Thulin sade nej. Också försvarsministern ville informera någon på UD. Visserligen visste Öster Undén, men han satt för högt upp, hade sällan med Wennerström att göra, hade dessutom lyssnat med ett högst förstrött intresse när Sven Andersson berättat om misstankarna mot den person som skulle arbeta för honom, och därefter hade han aldrig ställt en fråga om Wennerström. Excellensen hade tankarna på andra håll. Bättre att hitta någon som arbetade tillsammans med Wennerström. Georg Thulin värjde sig.

Varför?

Varför? frågar även undersökningskommissionen.

Varför frivilligt ställa sig utanför UD?

Därför att UD var främmande territorium. Medan andra departement stått i frontlinjen i omvandlingen av Sverige från bondeland till folkhem, och gjort det möjligt för en son till en vaktkonstapel från Falun att stiga till höjden och bli landets polischef, hade utrikesdepartementet fortsatt ungefär som det alltid gjort. Här härskade namn som Bonde, Wachtmeister, de Geer, Hammarskiöld, Lewenhaupt, Hamilton... det var som att vara förflyttad till tiden före det demokratiska genombrottet, före ångmaskinen. Här, i dessa stillsamma korridorer sattes traditionen i främsta rummet, inte framsteget: den välfunna formuleringen, inte det direkta kravet; protokollet, inte spadtaget. Att släppa uppgifter in dit om en man som betraktades som en av deras egna var som att släppa dem till ett främmande land. För varje ny sammansvuren riskerade de att ytterligare personer blev informerade, utan deras vetskap, därför att det alltid fanns dem som ansåg sig veta bättre än polisen. Försvarsstabens nye chef Carl Erik Almgren hade i december 1961, utan att tala om det för säkerhetspolisen, informerat sektions- och avdelningschefer på försvarsstaben om misstankarna mot Wennerström och förbjudit dem att lämna ut några handlingar till honom. Att släppa in något genom dörrarna till utrikesdepartementet kunde ta en ände med förskräckelse. En ambassadör visste alltid bättre än en polis.

Det var en anledning till Georg Thulins motstånd. Därför hade också Bror Lindén varit emot tanken att låta Wennerström gå till UD: De skulle förlora greppet om honom där inne. En annan anledning var att två av de personer som fanns i Stig Wennerströms närhet på utrikesdepartementet också hade akter hos säkerhetspolisen: det fanns misstankar mot dem om att de gå främmande makt till handa, i båda fallen Sovjetunionen. En av dem, Sverker Åström, var för övrigt chef för den politiska avdelningen som Wennerström tillhörde och ingick i den mindre krets som suttit och malt nedrustningsfrågor hela vintern och våren, med Stig Wennerström som sekreterare.

I mitten av maj sökte Wennerström upp överbefälhavaren igen, äntligen med en arbetsinstruktion från utrikesdepartementet. Sverker Åström hade hjälpt honom att skriva den. Torsten Rapp tog emot instruktionen, sade att han skulle titta på den i lugn och ro och frågade varför det dröjt så länge: Hade han inte behövt några hemliga handlingar sedan förra besöket, i januari?

- Nej, sade Wennerström.

En lätt stamning kunde höras.

Första lögnen.

- Och snart är det semester, sade Rapp. Vad har du för planer?

Torsten Rapp berättade att han tänkte sticka över till Finland med hela familjen, i deras Östersjösexa, segla i den finska skärgården och göra strandhugg här och där, även gå in till Helsingfors. Hade Wennerström några tips? Han hade väl varit i Finland många gånger? Wennerström svarade att visst hade han varit i Finland, säkert tjugofem gånger, och Helsingfors var en förtjusande sommarstad, men nuförtiden blev det tyvärr inte så ofta. Mest blev det ju under Moskvatiden.

- När var du där senast? frågade Torsten Rapp.

- Jag var där ifjol, sade Wennerström.

Andra lögnen. Torsten Rapp visste, genom Thulin, att Wennerström flugit till Helsingfors en morgon för bara någon vecka sedan, och varit tillbaka på Bromma redan samma kväll.

Först i juni 1962 fanns en instruktion för Stig Wennerström som alla parter var nöjd med. Torsten Rapp kunde utfärda en generalorder, på vilken följde en försvarsstabsorder den 5 juli 1962:

Öv Wennerström FV res som ställts till ministerns för utrikes ärenden förfogande för att biträda med handläggning av nedrustningsfrågan, meddelas erforderliga informationer av C Sekt II.

Det skickliga i konstruktionen låg i att alla informationer till Stig Wennerström i fortsättningen skulle kanaliseras via C Sekt II, dvs. Bo Westin. Det var han som skulle fatta beslut om vilka hemliga handlingar Stig Wennerström behövde i sitt arbete, vilket inte bara betydde att man begränsade informationen till honom, utan också fick möjlighet att kontrollera vad för sorts handlingar han var ute efter.

Bo Westin hade inte fått bilden att stämna. Nitton år tidigare hade han mött en nonchalant flygkapten vid försvarsstabens luftförsvarsavdelning, ointresserad av sitt arbete, högdragen och fjär. Kapten Wennerström hade svävat över de andra: elegant, lång och stilig, vithårig redan då. Tillsammans hade de haft att utarbeta *Bestämmelser för sambandet mellan jaktflyg och luftvärn*, gemenligen förkortad BSJL, där Westin

svarade för luftvärnet och Wennerström för flyget, men de hade inte hunnit färdigt förrän Westin slutade – några justeringar återstod, i framför allt kartmaterialet – så de hade kommit överens om att Wennerström skulle slutföra arbetet. När Westin fick se slutresultatet blev han förfärad. Wennerström hade skickat ut de nya bestämmelserna utan att göra de ändringar de kommit överens om, vilket innebar att bestämmelserna var oanvändbara.

Nästan tio år senare hade deras vägar åter korsats. Bo Westin hade varit marinattaché i Washington när Stig Wennerström anlät dit en vårdag 1952, som nyutnämnd flygattaché, och han hade mött en annan Stig Wennerström: fortfarande fjär, men alls inte högdragen, dessutom flitig och intresserad av både sitt och sin kollegas arbete. Bo Westin hade haft ansvaret att följa utvecklingen inom atom- och robotvapenområdet – han samlade information, snappade upp en bit här och en bit där, främst för att bistå svenskt utvecklingsarbete – och Stig Wennerström hade ofta tagit kontakt med honom, intresserad och frågvis och så ambitiös som om han vore en annan person än den han varit den gången under kriget. Bo Westin hade också fått veta att Wennerström alltid tog kopior på det material han skickade hem till Stockholm. På det sättet, förklarade han, kunde han föra ett fullständigt register över sin verksamhet. Westin hade många kvällar sett den röda lampan lysa vid Wennerströms dörr på andra våningen i annexet till ambassaden på 2232 R Street: där innanför stod han och fotograferade handlingar med egen fotoutrustning, iförd vita tunna bomullshandskar för att inte fingrarna skulle spricka.

Kunde en människa förändras så? Kanske, det var möjligt. Den late blir flitig, den likgiltige ambitiös, den högdragne kollegial – det är möjligt. Ändå fanns där bitar som inte riktigt fallit på plats, skärvor som virvlat runt i Bo Westins undermedvetna, utan att han reflekterat över dem, förrän de plötsligt en dag – när Filip Grudemark informerade sin nye chef om att det fanns vissa misstankar mot Stig Wennerström – plötsligt dykt upp i hans medvetande och långsamt bildat något som kunde vara ett mönster.

Som den där gången de bilat tillsammans till flygbasen i Paterson, New Jersey. Det var Wennerström som hade bett honom följa med. Han skulle titta på en ny katapultstol som amerikanerna tagit fram och ville ha med sig Westin som var tekniskt kunnig, men när de kommit fram till flygbasen hade han överlåtit studierna

av stolen åt Westin och själv ägnat sig åt några plåtbitar som visst ingick i ett experiment rörande spaning från luften och som Westin inte begrep mycket av. Hade katapultstolen, tänkte han nu, bara varit en förevändning för att få titta på de där plåtbitarna?

Annars mindes han mest bilresan för att den varit urtrist. Samtalsämnen hade snart sinat och de hade större delen av resan suttit tysta, sida vid sida i framsätet på Wennerströms stora Cadillac. Bo Westin, som knappast var tystlåten och inte bara intresserad av militära frågor – han var en kännare av Wodehouse och en hängiven jazzfan – hade till sist inte hittat något att säga.

Han tänkte också på vad Marguirite Östberg, gift med Moje Östberg, den svenske militärattachén, hade sagt en gång om paret Wennerström. "Var får de alla pengar ifrån?". Han hade inte tänkt på det tidigare, kanske för att de båda så väl passade i rollen som det perfekta värdparet, kanske också för att han själv aldrig haft pengar. Men Marguirite Östberg var förmögen, förstod sig på pengar, och hade kanske sett vad andra inte såg: att Stig och Ulla-Greta Wennerström levde över sina tillgångar. Två bilar, ett stort hus, stora bjudningar. Visst levde de på större fot än de andra svenskarna på ambassaden?

Han tänkte på Wennerströms fåfänga. Under hemresan över Atlanten sommaren 1953 – Westin på väg hem efter avslutad tjänstgöring, Wennerström på väg till ett attachémöte i Stockholm – hade han valt att sitta vid eget bord i matsalen, i avskildhet, och i gästliggaren, upptäckte Westin av en slump, titulerat sig *count* Stig Wennerström, greve Stig Wennerström.

Han tänkte också på sin hustrus berättelse om hur hon sett Wennerström sitta med sin hund, en airedaleterrier, och med ett fast grepp om hundens huvud gång på gång knäppa hunden på nosen med fingret. Det där är en elak människa, hade hans hustru sagt.

En onsdag i september 1962 ringde Stig Wennerström en radiofirma i Stockholm och beställde en radiomast. Han sade att han skulle ha den till en Hallicrafter.

Hallicrafter? sade Otto Danielsson när han fick se utskriften. Vad är en Hallicrafter?

En Hallicrafter, fick han veta, var en kraftig radiomottagare som var lämplig för kortvåg, ofta använd av radioamatörer världen över.

Varför har Stig Wennerström en kraftig kortvågsradio? frågade Otto Danielsson. Wennerström var ju ingen radioamatör. Ingen hade någonsin hört att han skulle vara intresserad av kortvåg. Dessutom var den dyr, och Wennerström var en snål människa.

Han kanske vill lyssna på ryska radiostationer, invände någon. Kanske han vill förbättra sin ryska.

I så fall finns det billigare och bättre alternativ, svarade polisens radioexperter, när Otto Danielsson frågade dem. Hallicraftern var bäst för telegrafi, för att ta emot meddelanden.

Å andra sidan tydde Hallicraftern på att den person som gick under kodnamnet Lisa inte var spion. För om ryssarna ville att Lisa skulle ta emot och sända meddelanden så skulle de ha utrustat honom med ett konventionellt set med sändare och mottagare. Det gav bättre mottagningsförhållanden och skulle ha befriat honom från det vågspel som inköpet av en Hallicrafter trots allt var. Nej, en spion sitter inte med en Hallicrafter. Det är för amatörmässigt.

Kvar fanns radion, sade Otto Danielsson. Kvar fanns den obesvarade frågan vad han skulle med en Hallicrafter till. Ville han lära sig ryska borde det vara enklare med en vanlig radioapparat än en mottagare-sändare. För det krävdes utbildning och, så vitt han visste, var Wennerström inte radioutbildad.

En kväll hördes en av döttrarna i telefon. Hon talade med en vän.

- Pappa har köpt världens konstigaste radio, sade hon plötsligt. Det går inte att få in någonting annat än vad det nu är, bara för att han ska få upp Ryssland eller vad det nu är.

Bara hon kom i närheten av radion brukade han ropa "näää".

- Jag skulle vilja att vi tog en titt på den där radion, sade Otto Danielsson till Bror Lindén.

ANDERS SUNDELIN

Ur Fallet Wennerström (1999)